

Op weg naar biodiverse bedrijventerreinen

Inleiding

Integrale benadering

Lessen

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Inleiding

Aanleiding

Op Nederlandse bedrijventerreinen krijgt biodiversiteit nog weinig aandacht. De focus op economische activiteiten zorgt er vaak voor dat natuurinclusiviteit als onderwerp nauwelijks wordt overwogen. Toch blijkt uit onderzoek dat bedrijventerreinen belangrijke kansen bieden voor biodiversiteit, vaak zelfs voor bijzondere soorten, met inspirerende voorbeelden van bedrijven als Heineken en Philips. Ook kleinere terreinen kunnen baat hebben bij groene initiatieven. Wageningen University & Research (WUR) onderzocht hoe biodiversiteit op bedrijventerreinen kan worden bevorderd en hoe partijen daarvoor in beweging zijn te krijgen. Dit vormt de basis voor de inzichten en aanbevelingen die in deze brochure worden gepresenteerd.

Doel

Deze brochure heeft als doel lokale overheden en ondernemers praktische handvatten te geven voor de transitie van bestaande bedrijventerreinen naar natuurinclusieve bedrijventerreinen. De nadruk ligt op de meerwaarde van vergroening, ecologisch én economisch, en op concrete stappen om natuur op bedrijventerreinen te integreren. Hiermee willen we een brede oproep ondersteunen om in Nederland natuurinclusiviteit te bevorderen.

Aanpak

De lessen in deze brochure zijn gebaseerd op literatuurstudie, maar vooral op praktijkkennis over wat er nodig is voor een succesvolle transitie naar natuurinclusieve bedrijventerreinen. Deze kennis is verzameld via interviews met parkmanagers, lokale en regionale beleidsmakers en experts binnen ondersteunende organisaties die bedrijven helpen om stappen te zetten naar vergroening. We kiezen voor een integrale benadering, waarbij we door een systeembril kijken – een perspectief dat zich richt op de samenhang tussen actoren, processen en context – om procesvoorwaarden en kritieke succesfactoren te belichten (zie onderdeel 2 van deze brochure voor meer info).

Afbakening

De focus ligt op Nederlandse bedrijventerreinen en de brochure richt zich op lokale beleidsmakers en voorlopers op bedrijventerreinen – parkmanagers, ondernemers, duurzaamheidsmanagers – die verduurzaming van bestaande bedrijventerreinen nastreven. We verkennen de procesmatige randvoorwaarden voor de implementatie van natuurinclusieve maatregelen en bieden een integrale blik op de voordelen voor klimaatbestendigheid en leefbaarheid.

Het denken over natuurinclusieve bedrijventerreinen integraal benaderd

Systeembril

Om te komen tot effectieve adviezen ter ondersteuning van de transitie richting natuurinclusieve bedrijventerreinen is het kijken door een systeembril vereist. Hierbij richten we ons niet alleen op individuele initiatieven, maar nemen ook het bredere systeem van de natuurinclusieve ontwikkeling van bestaande bedrijventerreinen in ogenschouw. Een systemische aanpak helpt om de complexiteit van het meer natuurinclusief maken van bedrijventerreinen te doorgronden en praktische aanbevelingen te ontwikkelen die breed toepasbaar zijn.

De transitie naar natuurinclusieve bedrijventerreinen is een fundamentele verandering, waarbij bestaande, versteende terreinen – die vaak weinig te bieden hebben voor biodiversiteit – getransformeerd worden naar toekomstbestendige werklandschappen. Systeemdenken helpt ons om bedrijventerreinen niet als op zichzelf staande entiteiten te beschouwen, maar als dynamische systemen die verbonden zijn met een breed scala aan actoren en processen. In plaats van alleen technische oplossingen of individuele initiatieven te onderzoeken, legt systeemdenken de nadruk op de onderlinge relaties en de bredere context waarin de transitie plaatsvindt. Dit helpt ons om zowel de obstakels als de kansen te identificeren die de transitie kunnen versnellen. Bovendien biedt het een dieper begrip van de sociaal-culturele en beleidsmatige factoren die invloed hebben op het succes van natuurinclusieve bedrijventerreinen.

Onderzoeksmethodiek

In dit onderzoek hebben we – naast literatuur – informatie opgehaald bij sleutelactoren die actief zijn in het natuurinclusief en groen krijgen van bedrijventerreinen. Het gaat om voorlopers binnen gemeenten, parkmanagement, ondernemers en ondersteunende organisaties. Een aantal geïnterviewden is betrokken bij dezelfde praktijken, maar dan

vanuit een andere rol, om op die manier de verschillende perspectieven beter te kunnen begrijpen.

De systemische benadering van de transitie naar natuurinclusieve bedrijventerreinen komt tot uiting in de gespreksthema's die in de interviews centraal staan:

- Visie op de natuurinclusieve transitie
- Initiële motivaties en drijfveren
- Relevante actoren en hun invloed
- Van droom naar realisatie
- Doorwerking vergroeningsopgave naar omgeving
- Successen uit de praktijk
- Langetermijnvisie en rol van overheid

Door na te gaan wat bedrijven motiveert om vergroening te omarmen en bij wie deze primaire wens vandaan komt, kunnen we inzicht krijgen in de drijfveren en de visie op de ontwikkeling van natuurinclusieve bedrijventerreinen. Dit sluit aan bij de systemische benadering, omdat we zo de onderliggende dynamiek van bedrijfsbeslissingen kunnen begrijpen in relatie tot de bredere context van bedrijfsdoelen en maatschappelijke opgaven.

[>> lees verder](#)

Het denken over natuurinclusieve bedrijventerreinen integraal benaderd - vervolg -

Daarnaast staan we stil bij de vraag welke actoren belangrijk zijn om mee te krijgen in het proces. Dit is belangrijk om het krachtenveld te begrijpen. Verder analyseren we hoe actoren op bedrijventerreinen (zowel privaat als publiek) de stap maken van droom naar realisatie, door te kijken naar de uitdagingen en successen die ze tegenkomen bij de uitvoering van hun natuurinclusieve plannen.

Een ander belangrijk aspect is de doorwerking van de vergroeningsopgave naar de omgeving. Dit betreft de bredere ruimtelijke context, zoals de invloed van lokale initiatieven op omliggende groengebieden. In de gesprekken komen ook successen uit de praktijk aan bod, die voorbeelden bieden van waar natuurinclusieve bedrijventerreinen al succesvol zijn ontwikkeld en hoe deze initiatieven als inspiratie kunnen dienen voor andere terreinen.

Tot slot wordt gekeken naar de toekomst: hoe bereiden bedrijven en overheden zich voor op het natuurinclusiever krijgen van bedrijventerreinen en welke rol kunnen beleidsinstrumenten spelen in dit proces? Dit betreft ook de vraag hoe versnelling gerealiseerd kan worden en wat de rol van de overheid hierin is.

Lessen

De kern van de brochure wordt gevormd door tien belangrijke lessen voor het ontwikkelen van natuurinclusieve bedrijventerreinen. Elke les wordt gezien vanuit zowel het perspectief van publiek betrokkenen – zoals gemeentelijke beleidsmakers – als van private partijen, waaronder parkmanagers en ondernemers die stappen willen zetten.

Les 1: Bedenk waar je nu staat

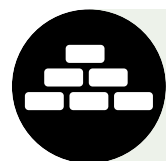
Les 2: Pas je ambitie aan de locatie aan

Les 3: De spelers, hun krachten en belangen

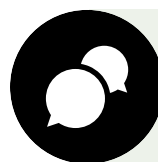
Les 4: Organiseer de samenwerking

Les 5: Breng de basis op orde

Les 6: Denk groots, maar begin klein en vier de successen

Les 7: Spreek de taal van de ondernemer

Les 8: Benut de aanwezigheid van koplopers

Les 9: Pak de koppelkansen en lift mee

Les 10: Organiseer de duurzame borging

Door beide invalshoeken te combineren, geeft deze brochure inzicht in hoe samenwerking tussen publieke en private actoren kan leiden tot praktische oplossingen en duurzame resultaten. De lessen zijn bedoeld als inspiratie en houvast voor iedereen die een rol speelt in het verduurzamen van bedrijventerreinen in Nederland.

Les 1: Bedenk waar je nu staat

Binnen het thema toekomstbestendige bedrijventerreinen is 'natuurinclusief' een relatief nieuw fenomeen, maar met een belangrijke potentie voor de kwaliteit van het terrein. Voor zowel private als publieke actoren is het essentieel om te weten waar we nu op dit thema staan. Deze les nodigt je uit om de huidige stand van zaken te verkennen en benadrukt het belang van nieuwe samenwerkingen en de eerste praktijkgerichte stappen richting natuurinclusieve bedrijventerreinen.

Een groeiend aantal bedrijventerrein-actoren – van beleidsmakers tot ondernemers – beseft het belang van het versterken van biodiversiteit. Ook Europees en nationaal beleid (en bijbehorende wet- en regelgeving als de CSRD, zie illustratie Les 10) stimuleert het nemen van natuurinclusieve maatregelen. Die groene ingrepen dragen ook nog bij aan de reductie van hittestress en wateroverlast, zorgen voor een aantrekkelijkere werkomgeving en daarmee voor meer welzijn en een hogere productiviteit van medewerkers. Dat laatste is voor ondernemers weer belangrijk in de *battle for talent*.

Waar staan we nu?

- Het lokale draagvlak voor natuurinclusieve acties neemt toe, omdat – ondanks dat iedere actor op een bedrijventerrein zijn/haar eigen motieven (zie hierboven) heeft – deze zaken steeds vaker bij elkaar komen.
- Een groeiend aantal bedrijven heeft medewerkers in dienst om duurzaamheid (waaronder 'natuurinclusief') te integreren in de bedrijfsvoering. Deze 'lichtgroene' betrokkenen zijn eerder enthousiast om bijvoorbeeld de buitenruimte te vergroenen. Dit enthousiasme kan als een eerste 'trigger' werken om daadwerkelijk in actie te komen.

NB Het ontbreekt veel bedrijven aan de kennis, middelen en argumenten om 'natuurinclusief' vorm te geven. Dit vraagt tijd en inzet op bewustwording, waarbij een aantal randvoorwaarden belangrijk is (zie hiervoor de lessen 4 en 5) om het thema 'natuurinclusief' lokaal goed te laten landen.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Match intern de doelen vanuit biodiversiteit met die van economie, water & klimaat, groenbeheer, ruimtelijke planning: stem af, trek samen op, maak ambities concreet.
- Inventariseer hoe de openbare ruimte op en rondom bedrijventerreinen kan worden ingezet om ruimte te maken voor natuurinclusieve vergroening. Waar liggen mogelijkheden vanuit de gemeente zelf?

Parkmanager:

- Als kenner van het lokale bedrijventerrein en de bijbehorende actoren: identificeer fysieke kansen op kavels en in de openbare ruimte om natuurinclusieve ambities vorm te geven en verzamel argumenten hiervoor op basis van gesprekken met betrokkenen. Breng deze kennis vervolgens in bij gesprekken met ondernemers en gemeenten.

[>>> naar illustratie](#)

Les 1: Bedenk waar je nu staat

Illustratie

“

Twintig jaar geleden voerden we vooral felle discussies met ondernemers over asfalt en of er niet te hard werd gereden. Nu praten diezelfde ondernemers enthousiast over nieuwe bijensoorten die op de Grote Polder opduiken.”

Beleidsmedewerker economie, gemeente Zoeterwoude

Les 2: Pas je ambitie aan de locatie aan

Niet elk terrein biedt dezelfde kansen, en juist daarom is maatwerk essentieel. Afhankelijk van het type terrein en de aanwezige bedrijvigheid en de nabijheid van natuur in de omgeving is er wel een aantal richtingen qua ambitie te onderscheiden.

Bedrijventerreinen in Nederland zijn divers en vragen daarom om verschillende benaderingen voor biodiversiteit. De winst die je op biodiversiteit kunt boeken, hangt sterk af van het type terrein en de beschikbare ruimte. Bij het vergroenen van bedrijventerreinen is het belangrijk om rekening te houden met bedrijfsvoering, veiligheid, bodem- en waterbeheer en verbinding met aangrenzende groengebieden. Deze aspecten vormen de basis van een integrale aanpak, waarbij men letterlijk en figuurlijk de lagen van het terrein in kaart brengt: van het type bodem en water tot infrastructuur en bebouwing. Dit vraagt om zorgvuldige verkenningen met betrokkenen, zoals een wandeling over het terrein met stakeholders, gesprekken met ondernemers en sessies om ambities en prioriteiten van betrokkenen vast te stellen.

Hoewel we nog aan het begin van dit transitieproces staan, ligt er veel potentieel voor groene innovaties. Momenteel ontbreekt het echter aan praktische toepassing en kennis over de voordelen, waardoor bedrijven soms terughoudend zijn om te investeren in biodiversiteit. Veel ondernemers zien hun terrein nog liever strak en geordend dan vol groene begroeiing. Toch wordt het steeds duidelijker dat met de juiste deskundige begeleiding biodiversiteit ook op bedrijventerreinen winst kan opleveren.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Afhankelijk van het type terrein (ruimtelijke opzet: verkaveling, openbare ruimte, intensiteit landgebruik), de aard van de aanwezige bedrijven (zowel type werk als de mogelijke affiniteit met/argumenten voor natuurinclusief) en de nabijheid van natuur kan door een ecooloog een eerste potentie qua natuurinclusieve insteek voor het bedrijventerrein worden ingeschat. Gebruik die informatie om de communicatie met de andere actoren van het bedrijventerrein effectief in te steken: betrek de juiste partijen en voorkom verkeerde verwachtingen (zie ook les 3).

NB Dit verkennen van de potentie voor natuur voor het gehele bedrijventerrein en de aansluiting op aangrenzende groenstructuren is vooral iets voor de gemeente, gekoppeld aan hun biodiversiteitsbeleid, ruimtelijk-economisch beleid en het groenbeheer van de openbare ruimte.

[>>> naar illustratie](#)

Les 2: Pas je ambitie aan de locatie aan

Illustratie

Bedrijventerrein Heide in Best (nabij Eindhoven) omvat ongeveer 50 hectare aan oppervlakte, met Philips Healthcare als een grote speler op het terrein. In een hoek van hun perceel (zie gele omlijning) ligt een dwaaltuin die qua inrichting aansluit bij de groene omgeving van het bedrijventerrein. Voor medewerkers is het een mooie start van een wandeling (dwalen), voor natuur biedt de bloemrijke vegetatie een interessante aanvulling op de bossen eromheen. De Dwaaltuin is het resultaat van een samenwerking tussen Philips Healthcare en de Vlinderstichting.

Bron: De Vlinderstichting

Bron: Google Maps

Les 3: De spelers, hun krachten en belangen

Wie zijn de sleutelactoren bij het natuurinclusief maken van bedrijventerreinen, wat zijn hun belangen en handelingsperspectieven? Deze les laat zien hoe al deze spelers, met de juiste samenwerking, bij kunnen dragen aan natuurinclusieve, aantrekkelijke bedrijventerreinen.

Op bedrijventerreinen zijn ondernemers, parkmanagers, gemeenten, netbeheerders en andere partijen actief, met ieder eigen belangen. Ook binnen één partij kunnen de belangen uiteenlopen. Partijen met elk hun eigen belangen beïnvloeden elkaar om hun doelen te bereiken. Hierbij gebruiken ze krachten zoals invloed, druk en samenwerking om hun positie te versterken of anderen te overtuigen (zie tabel 1).

Vanuit een aantal best practices van natuurinclusieve bedrijventerreinen zijn de volgende inzichten te benoemen:

- 1 Bedrijventerrein-actoren zijn in te delen naar
 - eigenaren (grond/vastgoed) en hoofdgebruikers (ondernemingen, medewerkers) en
 - de andere betrokken partijen.Zonder medewerking van de eerste groep zijn natuurinclusieve initiatieven gedoemd te mislukken. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld een natuurinclusieve ingreep in de openbare ruimte (denk aan ecologisch bermbeheer door gemeente).
- 2 De lokale overheid (gemeente, waterschap) heeft verschillende petten op. Dat is soms verwarrend voor ondernemers, en vermindert het vertrouwen in de samenwerking. Stem als lokale overheid dus intern goed de acties richting de ondernemers af.
- 3 Omdat iedere partij iets te halen en te brengen heeft, is het belangrijk dat van elkaar te weten. Het inventariseren van behoeften (wat wil ik?) en uitvoeringskracht (wat kan ik?) gaat helpen om samen een puzzel te leggen.
- 4 Natuurorganisaties als het IVN of De Vlinderstichting kunnen een katalyserende rol spelen bij het vergroten van het draagvlak voor natuurinclusieve maatregelen, omdat zij zowel de inhoudelijke als praktische kennis hebben en de context waarbinnen bedrijven opereren, aanvoelen.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Neem bovenstaande punten mee voor een effectieve aanpak: stem goede intern af, breng mogelijke behoeften alvast in kaart en kijk ook naar uitvoeringsmogelijkheden van betrokken partijen. Let op: voordat de natuurinclusieve ambitie daadwerkelijk met de andere partijen wordt gedeeld, is het goed om ook de andere lessen (4-10) zich toe te eigenen.

Duurzaamheidcoördinator bedrijven:

- Om draagvlak voor natuurinclusieve acties binnen het bedrijf te vergroten, kunnen ook andere actoren (natuurorganisatie, overheid) worden ingezet. Daarbij is de duurzaamheidscoördinator binnen het bedrijf juist weer degene die aan hen meer kan vertellen over de behoeften en uitvoeringskracht van jullie bedrijf, als puzzelstukje voor de samenwerking.

[>>> naar illustratie](#)

Les 3: De spelers, hun krachten en belangen

Illustratie

Actoren	Belangen & behoeften	Krachten (druk/invloed/uitvoering)
Eigenaren vastgoed & infrastructuur (publiek & privaat)	- toekomstbestendig: voor de lange termijn vasthouden of verhogen waarde - voorkomen schade - aantrekkelijker blijven voor gebruikers - langdurig rendement	opdrachtgever: investeren in en beheren van vastgoed en infrastructuur
Bedrijven/ ondernemers	- aantrekken gewild personeel (<i>battle for talent</i>) - voldoen aan wet- & regelgeving - verbetering van bedrijfsimago (kostenbesparing op lange termijn)	- opdrachtgever: implementeren van natuurvriendelijke maatregelen - samenwerking met en enthousiasmeren van andere bedrijven voor (gezamenlijke) natuurinclusieve initiatieven
Werknemers	- prettige werkomgeving (werkplek, lunchplek/route, woon-werkverkeer) - motiverende cultuur (trots, duurzaamheidsbewustzijn)	- behoeften aangeven aan management bedrijf (<> relatie met <i>battle for talent</i>) - actief participeren in inrichten en beheren natuurinclusieve maatregelen
(Lokale) overheden (in aanvulling op rol als eigenaar publieke infrastructuur, zie bovenaan)	- voorkomen van overschrijding wettelijke normen en regels - nastreven beleidsdoelen (biodiversiteit, economie, RO, gezondheid, klimaat...)	- handhaven in bestaande situaties en toetsen van plannen - opstellen van nieuw beleid en wet- en regelgeving - het ondersteunen van de lokale praktijk in het bereiken van beleidsdoelen (middels subsidie, procesondersteuning, initiëren bijeenkomsten)
Parkmanagement	- efficiëntie en kostenbesparing op lange termijn - verbetering van terreinimago en gebruikerstevredenheid	- beheer en onderhoud van bedrijventerreinen - uitvoering van en ondersteuning bij de implementatie van duurzaamheidsinitiatieven
Hoveniers & groenvoorzieners (private kavels, publieke ruimte)	- klanttevredenheid - profileren op nieuwe thema's (als natuurinclusief)	- expertise & uitvoeringskracht met ontwerp, uitvoering en beheer van (natuurinclusief) groen - meenemen van andere actoren in natuurinclusief (educatie en bewustwording)
Groene adviseurs (ecologen, landschapsarchitecten)	- klanttevredenheid - profileren op nieuwe thema's (als natuurinclusief)	- bieden van expertise en begeleiding in planvorming en ontwerp - organiseren van bewustwordingscampagnes en workshops
Omwonenden	- goede leefomgeving (gezondheid en welzijn) - betrokkenheid en invloed op lokale ontwikkelingen	- invloed uitoefenen via media, politiek en inspraakprocedures - potentiële gebruiker van natuurinclusief bedrijventerrein
Natuurorganisaties	- het versterken van de biodiversiteit - het vergroten van het draagvlak voor de natuurinclusieve praktijk	het enthousiasmeren en begeleiden van actoren voor natuurinclusief: noodzaak, kansen, uitvoering
Projectontwikkelaars (nieuwbouw & uitbreiding)	- marktpositie & klanttevredenheid - profileren op nieuw thema (natuurinclusief) - kostenefficiënt werken - voldoen aan regelgeving	het integreren van natuurinclusieve maatregelen in het ontwerpen en de realisatie van bedrijfslocaties

Les 4: Organiseer de samenwerking

Voor het komen tot natuurinclusieve bedrijventerreinen, is een goede samenwerking tussen de actoren een belangrijke randvoorwaarde. Zonder collectief blijft de vergroening hangen bij losse maatregelen van individuele bedrijven. Samenwerking kan op verschillende manieren worden georganiseerd, ieder met eigen voor- en nadelen.

Een krachtige samenwerking zorgt ervoor dat verschillende belangen samenkomen, er begrip ontstaat, positieve energie op gang komt en er vooruitgang geboekt kan worden die meer is dan de optelsom van individuele inspanningen. Het gaat er daarbij om een verbinding te maken met alle betrokken partijen, het delen van kennis en goede voorbeelden, het creëren van ruimte voor dialoog en het bouwen van een stevig samenwerkingsverband. De urgentie wordt breder erkend en het besef groeit dat extra inspanning nodig is.

Er zijn verschillende vormen van samenwerking op een bedrijventerrein.

Informeel en
vrijblijvend

Verplichtend

- Informele samenwerking in werkgroepen.
- Ondernemingsvereniging, een samenwerking waarbij ondernemers gezamenlijk activiteiten organiseren.
- Ondernemersfonds: hierbij betalen alle ondernemers een gemeentelijke heffing voor bestedingen; hieruit kan een groep ondernemers een aanvraag doen.
- Bedrijven-investeringszone (BIZ), een wettelijk geregelde samenwerking waarbij ieder bedrijf verplicht bijdraagt via belasting. Om een BIZ op te richten, is de instemming van een meerderheid van de bedrijven op het terrein vereist.
- Een coöperatie, een formele rechtspersoon met gedeeld eigendom en verantwoordelijkheid voor gezamenlijke doelen.

Daarnaast zijn regionale samenwerkingen op het gebied van energietransitie en vergroening van grote waarde, vaak ondersteund door financiële instellingen en overheid. Gemeenten kunnen met stimulerende maatregelen, zoals duurzame rioolheffing en vergroeningsvoorwaarden, bijdragen aan biodiversiteit op bedrijventerreinen. Een collectieve aanpak, waarin alle partijen – van ondernemers tot overheden – betrokken worden, biedt een goede basis voor toekomstbestendige bedrijventerreinen die ook op de lange termijn biodivers kunnen blijven.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Wijs ondernemers op het belang van samenwerken en ondersteun hen bij de uitvoering ervan.
- Blijf als samenwerkingspartner niet hangen in plannenmakerij, maar zet de stap naar actieve betrokkenheid en uitvoering/realisatie. Dat is waar ondernemers de gemeente op afrekenen, en dat is ook de manier om bedrijven zelf in actie te krijgen.

Ondernemers:

Als er geen concrete aanleiding voor het opzetten van een organisatiegraad is, start dan eerst met het opzetten van enkele collectieve acties (zoals afvalverzameling). Als ondernemers zien dat samenwerken effectief is, staan zij meer open voor structurele samenwerking.

[>>> naar illustratie](#)

Les 4: Organiseer de samenwerking

Illustratie

BIZ op bedrijventerrein Grote Polder

Een van de manieren waarop een bedrijventerrein georganiseerd kan zijn, is een Bedrijven-investeringszone (BIZ). De gemeente speelt een belangrijke rol in het ondersteunen van een BIZ. Zo faciliteert zij het proces van het oprichten en kan zij helpen bij het opstellen van het BIZ-plan, waarin de doelen, activiteiten en financiering van de BIZ worden beschreven. De gemeente Zoeterwoude is een van de eerste gemeenten die ervaring opdeed met een BIZ, namelijk de BIZ Grote Polder.

Dit bedrijventerrein had begin 21e eeuw te kampen met veroudering, leegstand en overlast in de openbare ruimte. Onder een experimentwet, de voorloper van de huidige Wet BIZ, is dat destijds aangepakt en werd per 2011 de BIZ Grote Polder ingesteld. Bij de vijfjaarlijkse verlengingen van de BIZ was ook het doel om – naast 'schoon, heel en veilig' – het terrein toekomstbestendig te maken. Als onderdeel van de duurzaamheidsopgave krijgt ook de vergroening aandacht. Met Heineken als inspiratie is destijds het project 'Boeiend bloeiend bedrijventerrein Grote Polder' gestart.

Het traject van vergroening op Grote Polder heeft tien jaar gekost. Die tijd was ook nodig. Terugkijkend geven betrokkenen aan dat het vertrouwen bij ondernemers echt gewonnen moest worden. De BIZ Grote Polder bevindt zich nu in de derde periode, binnenkort start de draagvlakmeting voor de periode 2026-2030.

De BIZ heeft bijgedragen aan goede contacten tussen ondernemers en gemeente. Bij alle bestuursvergaderingen is de gemeente aanwezig. Door constructief met elkaar in gesprek te blijven, is er vertrouwen. Daardoor is veel bespreekbaar en zijn de lijnen kort. De laatste jaren zijn circulariteit, duurzaamheid, vergroening en klimaatadaptatie bij betrokkenen redelijk in het DNA gaan zitten. In de Grote Polder was de collectieve beweging mede succesvol dankzij een inspirerend voorbeeld van het aangrenzende

Heineken en de verplichting om samen te werken bij de overdracht van parkeerstroken. Sfeerbeelden en heldere plannen gaven ondernemers het vertrouwen om mee te gaan met de duurzame initiatieven.

Ervaring hier is dat de organisatievorm van een BIZ belangrijke voordelen biedt ten opzichte van een breder Ondernemersfonds. Doordat een BIZ een duidelijk afgebakend gebied beslaat, kunnen investeringen en trekkingsrechten eenvoudig en transparant worden georganiseerd.

bron: <https://www.bizgrotepolder.nl/>

Les 5: Breng de basis op orde

Ondernemers zijn qua inrichting van hun bedrijventerrein in de eerste plaats geïnteresseerd in zaken die hen dagelijks bezighouden: is het er schoon, heel en veilig? Pas als aan deze randvoorwaarden wordt voldaan, is men bereid om breder en verder te kijken naar wat het bedrijventerrein nog meer kan bieden, zoals het vergroenen voor klimaatadaptatie, natuur en gezondheid.

Bedrijven vestigen zich op bedrijventerreinen, omdat ze binnen een bepaalde regio op zoek zijn naar een goed bereikbare locatie om te ondernemen. Bedrijventerreinen bieden daarvoor de ruimte en vaak ook al het bijbehorend vastgoed en andere faciliteiten. Ondernemers willen vervolgens vooral bezig zijn met hun bedrijf, maar hechten wel waarde aan zaken zoals veiligheid, omdat dat direct raakt aan hun onderneming. Het gaat dan om inbraak en diefstal, maar ook om ondermijnende criminele activiteiten (bijvoorbeeld hennepcultuur) die op bedrijventerreinen plaatsvinden. Naast veiligheid is ook de beeldkwaliteit van de openbare ruimte van belang: ziet het er verzorgd uit, werkt de verlichting et cetera? Ten slotte bepaalt de kwaliteit van de ontsluitingswegen en aangrenzende kavels mede hoe er door medewerkers en klanten naar het betreffende bedrijf wordt gekeken. Vooral op oudere bedrijventerreinen schort het aan voldoende ruimtelijke kwaliteit; het oogt gedateerd en ondermaats. Dat maakt dat ondernemers eerst deze zaken aangepakt willen zien ('de basis'), alvorens zich te buigen over wat er gedaan kan worden aan het klimaatadaptief, gezond en natuurinclusief maken van de bedrijventerreinomgeving (toch vaak gezien als een 'extra'). Voor al deze zaken geldt dat ze het best collectief kunnen worden opgepakt. Daarvoor is samenwerking tussen de ondernemers en met de lokale overheid nodig en de drie eisen (schoon, heel en veilig) vormen ook het grondprincipe van een Bedrijven-investeringszone (BIZ).

Handelingsperspectieven richting actoren

Ondernemer:

- Haal wensen en behoeften bij medeondernemers op en verenig je op gezamenlijke ambities zoals – vaak – veiligheid en beeldkwaliteit. Verken wat een parkmanager hierin zou kunnen betekenen.

Gemeente, contactpersoon EZ:

- Informeer ondernemers over de situatie rondom veiligheid (IBIS) en laat de voordelen zien van samenwerking.
- Zorg dat de openbare ruimte aan de basisvoorwaarden van schoon, heel en veilig voldoet.

Les 6: Denk groots, maar begin klein en vier de successen

Grote ambities beginnen klein. Om bedrijventerreinen groen en biodivers in te richten, is het vertrouwen winnen van alle betrokkenen belangrijk. Dit kan het best met kleine, concrete maatregelen die tastbare resultaten opleveren, waardoor het onderwerp 'natuurinclusief' breed onder de actoren gaat leven.

Een natuurinclusieve werkomgeving vraagt om groots denken, maar ook om een geduldige en realistische aanpak. Door kleine, concrete stappen te zetten, zoals het toevoegen van een bedrijfstuin, een bijenhotel of een groendak, wordt 'natuurinclusief' zichtbaar en beleefbaar (bijvoorbeeld middels bloeiende planten, vogels, vlinders) waardoor ondernemers enthousiast kunnen worden en men vertrouwen krijgt in het inzetten op natuurinclusief. Dit vertrouwen is cruciaal, vooral op oudere bedrijventerreinen waar normaliter weinig gebeurt. Hier kan een parkmanager, die goed contact houdt met zowel de gemeente als ondernemers, een brug slaan door duidelijke en aansprekende plannen te presenteren. Dit zorgt voor draagvlak, waardoor grotere stappen mogelijk worden.

Zo is de weg naar biodiverse bedrijventerreinen een balans tussen groots denken en klein beginnen, met vertrouwen en eigenaarschap als drijvende krachten.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- De gemeente kan in de openbare ruimte een initiërende rol spelen m.b.t. natuurinclusief: door een gazonberm op het bedrijventerrein naar bloemrijk grasland over te zetten (middels maaien/inzaaien), wordt het onderwerp 'natuurinclusief' beleefbaar. Belangrijk daarbij is dan wel dat aan de voorkant ondernemers worden meegenomen, de juiste verwachtingen worden geschept en ondernemers daadwerkelijk de resultaten te zien krijgen (excursie, monitoringsverslag).
- De gemeente kan ondernemers ook via een subsidie uitdagen om zelf natuurinclusieve acties op hun eigen kavel uit te voeren. Het plan met de meeste impact voor natuur krijgt dan een subsidie waarmee een deel van de inrichtings- en beheerkosten gedekt kunnen worden. Naast het beschikbaar stellen van subsidies kunnen ook prijzen ('verkiezing meest natuurrijke bedrijfstuin', uitreiking door wethouder) en bijbehorende media-aandacht door de gemeente worden ingezet om ondernemers te motiveren.

Natuurorganisatie:

- Het instellen van prijzen voor natuurinclusieve projecten en het genereren van media-aandacht daarbij kan – in samenhang met de status van de betreffende ngo – een effectief middel zijn om implementatie van natuurinclusieve maatregelen onder ondernemers aan te jagen.

[>>> naar illustratie](#)

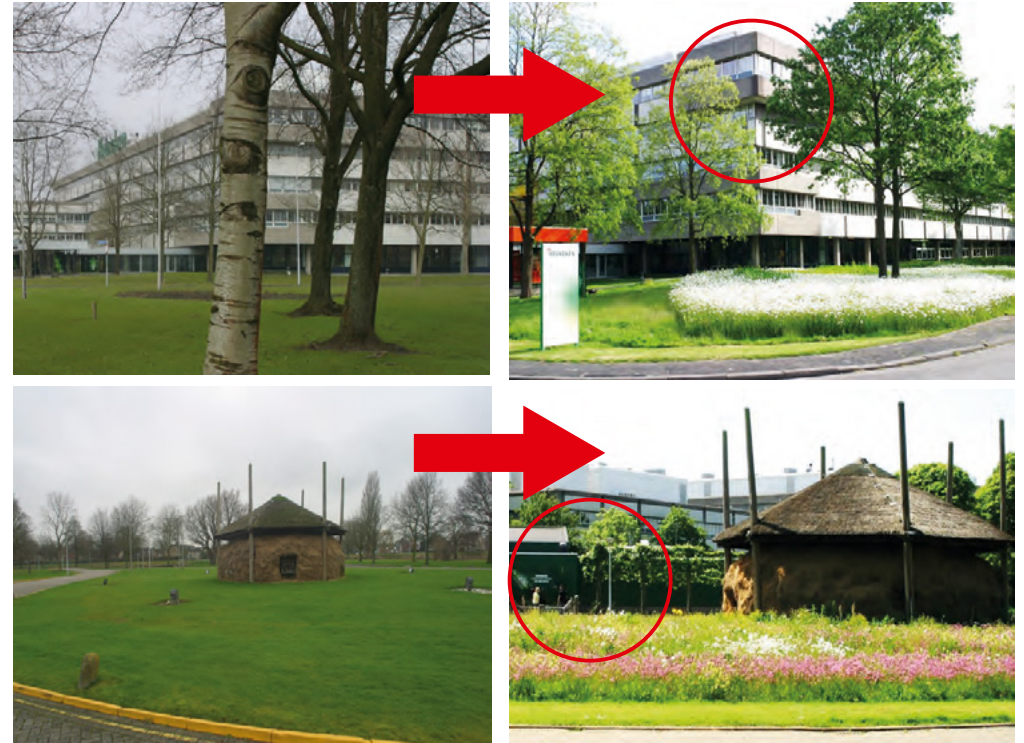

Les 6: Denk groots, maar begin klein en vier de successen

Illustratie

De Heineken brouwerij in Zoeterwoude: het zichtbaar maken van biodiversiteit/natuurinclusief op het terrein begon in 2014 met inzaaiacties bij de entree en directiekamer (rode cirkel bovenste foto) en gastenontvangstruimte (rode cirkel onderste foto). Een kleine stap, maar qua beleefbaarheid groot. In de afgelopen tien jaar zijn er verdere stappen gezet en zijn vele partijen naar de biodiverse brouwerij komen kijken.

Les 7: Spreek de taal van de ondernemer

Waar biodiversiteit vaak als overheidsdoel wordt gezien, zijn ondernemers vooral geïnteresseerd in de voordelen voor henzelf: een hogere vastgoedwaarde, aantrekkelijkere werkomgeving en meer beweging voor medewerkers. Het gesprek moet daarom beginnen met de vraag: *“Hoe kan natuur voor jou werken?”*

Voor het succesvol vergroenen van bedrijventerreinen is het cruciaal voor gemeenten en ngo-organisaties om de taal van de ondernemer te spreken en te denken vanuit zijn of haar belangen.

Een open en persoonlijke benadering is essentieel. Het gesprek moet plaatsvinden met de juiste persoon binnen het bedrijf om waardevolle tijd en energie niet te verspillen. Wanneer parkmanagers en gemeenten samen subsidies benutten, ontstaan daarnaast meer contactmomenten met ondernemers, wat leidt tot betere ondersteuning bij klimaatadaptatie en groene maatregelen. Zodra er vertrouwen is, bijvoorbeeld doordat een parkmanager regelmatig resultaten boekt en een goed contact met de gemeente heeft, kan vergroening worden omarmd. Eigenaarschap speelt ook een rol: ondernemers en hun medewerkers moeten zich betrokken voelen bij de transitie. Zij moeten het gevoel hebben dat de transitie van hen komt, ook al zijn anderen daarbij betrokken geweest om sturing te geven. Door interne ambassadeurs, zoals een medewerker die zich inzet voor een groene buitenruimte, groeit de steun voor biodiversiteit.

Kortom, wie de taal van de ondernemer spreekt en zijn problemen begrijpt, legt een stevige basis voor biodiversiteit die werkelijk verschil maakt op bedrijventerreinen.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Afhankelijk van de ambities van de gemeente (hoever wil je gaan?) en de (grond) positie op het bedrijventerrein (waarover heb je zeggenschap?) kan men meer of minder tijd investeren in het meenemen van de ondernemers. Daarbij het perspectief omdraaien (wat wil de ondernemer horen i.p.v. wat wil de gemeente vertellen?), is bewezen effectief. Het klinkt logisch, maar al heel vaak hebben gemeenten ondernemers proberen te interesseren voor hun doelen, en bleek de opkomst van ondernemers bij overlegmomenten hiervoor laag. Dus draai het om: ga naar de bijeenkomsten van de ondernemers zelf (de nieuwjaarsborrel?) en presenteer het verhaal vanuit hun perspectief. Neem daarbij ook de andere lessen uit deze brochure mee!

[>>> naar illustratie](#)

Les 7: Spreek de taal van de ondernemer

Illustratie

Bijeenkomst met ondernemers ten tijde van de planontwikkeling van de Brainport Industries Campus (BIC). Dit bedrijventerrein is speciaal bedoeld voor de toeleveranciers van de hightech multinationals in de regio Eindhoven. Juist voor hen speelt de *battle for talent*, men is continu op zoek naar extra, goed gekwalificeerd personeel. Dus spreek de taal van de ondernemer: de groene, landschappelijke setting van het bedrijventerrein is richting de Brainport-bedrijven vooral gepresenteerd als een manier om het juiste personeel aan te trekken en zich als wereldspelers in de hightechindustrie te profileren.

bron: <https://www.brainportindustriescampus.com/>

bron: <https://innovationorigins.com/en/factory-of-the-future-involves-more-than-just-developing-new-technology/factory-of-the-future-involves-more-than-just-developing-new-technology/>

Les 8: Benut de aanwezigheid van koplopers

Bedrijven met ambities, capaciteit en middelen kunnen het verschil maken. Deze zogeheten koploperbedrijven vormen de aanjagers van vergroening op bedrijventerreinen. Door hun kennis, visie en door middelen in te zetten, kunnen zij andere ondernemers inspireren en ondersteunen bij stappen in meer biodiversiteit in de werkomgeving.

Verschillende typen koplopers hebben een andere voorbeeldrol: Multinationals als Heineken (zie les 6) hebben de capaciteit én voelen de noodzaak (bijvoorbeeld CSRD, zie illustratie les 10) om stevig in duurzaamheid te investeren. Met gespecialiseerde duurzaamheidsmanagers en aanzienlijke budgetten kunnen deze bedrijven innovatieve, grootschalige maatregelen nemen en daarmee impact maken. Zij fungeren als benchmark voor andere grote bedrijven, maar bieden ook lokale bedrijven zicht op wat mogelijk is en een stimulans om dezelfde richting in te slaan.

Op lokaal niveau zijn de koplopers vaak kleinere, vooruitstrevende ondernemers die in hun directe omgeving actief zijn. Deze bedrijven hebben misschien niet dezelfde middelen als multinationals, maar beschikken wel over een sterke visie en betrokkenheid bij hun terrein en omgeving. Ze weten hoe belangrijk het is om samen met 'de burens' de handen ineen te slaan en kunnen daarmee op lokaal niveau een verandering in gang zetten. De praktijk laat zien dat wanneer lokale ondernemers hun terrein vergroenen, dit vaak andere ondernemers op hetzelfde bedrijventerrein inspireert en motiveert (*peer pressure*).

Het benutten van de kracht van koplopers vraagt om een specifieke benadering: multinationals kijken naar de wereldmarkt en hun wereldwijde invloed, terwijl lokale ondernemers gericht zijn op hun directe omgeving. Door koplopers uit beide categorieën slim te betrekken, ontstaan nieuwe samenwerkingen en mogelijkheden. Lokale ondernemers leren van de grootschalige successen van multinationals, terwijl zijzelf een praktisch voorbeeld geven aan andere bedrijven op hun terrein.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Via de bedrijvencontactpersoon van de gemeente kan meer inzicht worden verkregen in welke ondernemingen op het bedrijventerrein tot de categorie multinational en/of lokale, ambitieuze ondernemers behoren. Deze partijen zijn voor de gemeente interessant als startpunt voor het natuurinclusief vergroenen van het terrein. Richt daar de eerste aandacht op, verken hun ambities en kijk hoe de link met natuurinclusief te leggen is.
- Ondersteun de koplopers in hun natuurinclusieve ambities door subsidieverstrekking, media- en politieke aandacht en zorg dat andere ondernemers geïnspireerd kunnen raken door de koploperactiviteiten (d.m.v. excursies, presentaties). Sta vervolgens ook klaar om early adopters te ondersteunen als zij het voorbeeld van de koploper – op hun eigen manier – willen volgen.

Natuurorganisaties:

- Verzamel de best practices van natuurinclusieve bedrijventerreinen en breng die, inclusief de *lessons learned*, onder de aandacht van gemeenten en ondernemers.

[>>> naar illustratie](#)

Les 8: Benut de aanwezigheid van koplopers

Illustratie

In Japan zijn grote bedrijven als Toyota, Sony en Fujitsu al decennia actief met natuurinclusieve acties op hun eigen terreinen (middels eigen bossen, boomplantdagen etc.). Zij zijn daarbij ook een voorbeeld voor andere Japanse bedrijven om zich in te zetten voor natuurbehoud.

Les 9: Pak de koppelkansen en lift mee

De energietransitie, economische trends en de aandacht voor duurzaamheid geven aanleiding om aan de slag te gaan met bedrijfsgebouwen, kavels en de openbare ruimte. Dit biedt kansen voor het meekoppelen van natuurinclusieve maatregelen.

Bedrijfsterreinen zijn steeds vaker in beweging. Sowieso door economische trends en revitalisering/herstructurering, met continue veranderingen in vastgoed en infrastructuur als gevolg. Daar bovenop komen recente ontwikkelingen als de energietransitie, de noodzaak voor klimaatadaptatie en de toegenomen *battle for talent* (aantrekkelijke werklocatie voor nieuwe medewerkers). Dit maakt dat vastgoed regelmatig wordt gerenoveerd, aangepast en uitgebreid. Ook op kavels en in de openbare ruimte veranderen de behoeften. Deze ontwikkelingen betekenen dat er kapitaal en capaciteit vanuit bedrijven en overheid worden ingezet, en dat processen worden opgestart om de huidige situatie aan te passen. Dat biedt een prima aanknopingspunt om de invulling van nieuwe en te renoveren gebouwen en te (her)inrichten buitenruimtes meteen natuurinclusief te maken. Op gebouwniveau gaat het dan om natuurinclusieve groendaken en -gevels en nestvoorzieningen. Op kavelniveau gaat het om het natuurinclusief invullen van bedrijfsgroen, lunchplekken, wadi's etc. In de openbare ruimte betreft het het ecologisch inrichten en beheren van parkeerplaatsen en laadpleinen, bermen, overhoeken en waterpartijen.

Een goed voorbeeld is de uitwerking van de energietransitie. Veel ondernemers stappen over op elektrisch rijden, maar willen i.v.m. brandgevaar geen oplaadplekken direct bij het pand. Hierdoor ontstaat een nieuw fenomeen: laadpleinen. Door het groen rond die pleinen direct ecologisch in te vullen, wordt werk met werk gemaakt en kan natuurinclusief meeliften met de energietransitie als driver van de verandering.

Ook bij de revitalisering van bedrijfsterreinen, zoals bij de aanleg van riolering of het verbeteren van infrastructuur, liggen kansen om de buitenruimte meteen biodivers in

te richten. Deze aanpak wordt steeds vaker toegepast, waarbij gemeenten actief inrichtingsvoorwaarden met vergroening opnemen in hun plannen. Door biodiversiteit al in een vroeg stadium onderdeel te maken van bouw- en herinrichtingsprojecten, ontstaat er een win-winsituatie voor alle partijen.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Inventariseer koppelkansen op bedrijfsterreinen door a) naar de planning van onderhoud/revitalisering van de openbare ruimte en het gehele terrein te kijken en b) door uit gesprekken met ondernemers en vergunningaanvragen de kansen voor aanpassing van gebouwen en kavelinrichting te halen.
- Zorg dat de juiste, concrete informatie (motivatie, kennis, subsidieregeling) klaarstaat om bij het signaleren van koppelkansen meteen te kunnen doorpakken in het contact met de eigen organisatie (bijvoorbeeld beheer openbare ruimte), de ondernemers en eventuele ontwikkelende partijen.

Duurzaamheidscoördinator bedrijven:

- Heb aandacht voor de planning van vastgoed en buitenruimtebeheer en plannen voor uitbreiding of wijzigingen. Haak daar vervolgens op in en benut de kennis van gemeente of externe adviseurs om de koppelkansen concreet vorm te geven.

[>>> naar illustratie](#)

Les 9: Pak de koppelkansen en lift mee

Illustratie

In het kader van de herstructurering van bedrijventerrein Molletjesveer in Zaanstad kwam de kans voorbij om op de kavel van bedrijf Forbo Eurocol een kwaliteitsslag te maken in de uitstraling, beleving en bijdrage aan biodiversiteit. Hierbij werd eerst gevisualiseerd wat de vergroening zou kunnen opleveren, waarna men besloot tot uitvoering over te gaan.

[>>> naar illustratie vervolg](#)

Les 9: Pak de koppelkansen en lift mee

Illustratie - vervolg

Les 10: Organiseer de duurzame borging

Pas als natuurinclusief handelen goed is geborgd in het handelen van de betreffende organisatie, is er perspectief op succes op de langere termijn. Dat duurzaam borgen dient slim te worden ingestoken.

Op het moment van het implementeren van natuurinclusieve maatregelen op bedrijventerreinen is er vaak een (korte) ervaring in aandacht bij alle betrokkenen. Die aandacht vervolgens vasthouden blijkt lastig, ook vanwege het verloop van contactpersonen en management van betrokken partijen, en in de concurrentie met andere prioriteiten. Daarom is het raadzaam om vanaf de start langetermijnafspraken in te bouwen over natuurinclusieve maatregelen:

- Leg afspraken vast in protocollen en overeenkomsten. Denk daarbij aan rapportages zoals de EU Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD, verplicht) en corporatejaarverslagen (soms vrijwillig, soms verplicht voor aandeelhouders). NB In de nabije toekomst zullen naar verwachting ook financiers en verzekeraars om verantwoording t.a.v. biodiversiteit vragen, al dan niet via certificering of jaarlijkse scans.
- Monitor de voortgang: inzichten over de staat van de maatregelen en de effecten op biodiversiteit kunnen het best via jaarlijkse scans in kaart worden gebracht. Dat kan door de inzet van ecologen die in toenemende mate daarvoor ook apparatuur inzetten die de voortgang automatisch volgt.
- Betrek het beheer direct vanaf het begin erbij: zorg voor langetermijncontracten met groenvoorzieners gericht op de resultaten, niet alleen op de inzet.
- Neem natuurinclusief bij verandering van gebruiker van vastgoed/kavel standaard mee: leg inrichtingseisen bij eigendomsovergangen juridisch vast, waardoor bij mutatie een en ander direct geregeld is.
- Communiceer: continu monitoren en delen van successen versterkt betrokkenheid. Betrek lokale natuurverenigingen bij het monitoren van biodiversiteit en koppel terug naar ondernemers.

Handelingsperspectieven richting actoren

Gemeente:

- Bij de biodiversiteitsmonitoring binnen de gemeente is het meenemen van bedrijventerreinen een kleine moeite, maar ook een handige manier om resultaten meteen zichtbaar te maken.
- Als vergunningverleners kunnen gemeenten eisen stellen aan het meenemen van natuurinclusieve maatregelen bij de eisen aan vastgoed- en andere ontwikkelingen. Dit werkt als een goede stok achter de deur.

[>>> naar illustratie](#)

Les 10: Organiseer de duurzame borging

Illustratie

De CSRD is een nieuwe Europese richtlijn die grote bedrijven die actief zijn in de EU in de komende jaren zal verplichten om transparanter te zijn op duurzame aspecten, waaronder biodiversiteit. Met ingang van 2025 geldt de richtlijn voor alle grote bedrijven en vanaf 2026 ook voor beursgenoteerde mkb-bedrijven. Voor niet-beursgenoteerde mkb-bedrijven wordt gekeken naar een lichtere CSRD-variant. Deze richtlijn heeft tot doel transparantie, standaardisatie, vergelijkbaarheid en verhoogde kwaliteit van milieu-, sociale en bestuursinformatie (*environmental, social and governance (ESG)*) voor externe belanghebbenden (investeerders, consumenten, beleidsmakers, ngo's etc.) te bevorderen. Kortom, het brengt duurzaamheidsrapportages op hetzelfde niveau als financiële rapportages.

(<https://www.tauw.nl/blogs/biodiversiteit-csrd/>).

bron: <https://www.csrdfit.nl/wat-is-csrd-wat-je-moet-weten/>

Bronnen

Adaptatie Atelier, 2024. *Overzicht financiële instrumenten; Voor klimaatadaptieve bedrijven/terreinen*.

Adaptatie Atelier, 2024. *Checklist Adaptatiemaatregelen; MIA/Vamil en Regeling Groenprojecten voor bedrijven/terreinen en woningcorporaties*.

Alliantie Financiële Prikkels, 2021. *Beleidsmixer; Routewijzer naar instrumenten en prikkels voor klimaatadaptatie op privaat terrein*.

Arcadis, 2021. *Onderzoek naar het vergroenen van bedrijventerreinen; Rapportage*. Amersfoort: Arcadis Nederland.

Berkelaar, M., D. Thelen, F. Balgooi, E. Ros, W. van Dorst en G. Werkhoven, 2022. *Handreiking vergroening bedrijventerreinen 2021-2022*. Utrecht: MVO Nederland.

Blanken, H. en T. Lössbroek, 2016. *Biodiversiteit op bedrijventerreinen, het kan wèl!* Duurzaam door.

Bos, E., 2014. *Bloeiende bedrijventerreinen; economische analyse ter ondersteuning presentatie*. Den Haag: LEI.

Bouwman, H., K. Kuenen en R. van Dijk, 2022. *Wat je wilt weten over... Groene gezonde bedrijventerreinen*. Amersfoort: Stichting Steenbreek.

Bureau Buiten, 2023. *Kompas BIZ Grote Polder*. Utrecht: Bureau Buiten.

Bureau Lubbers, 2016. *Boeiend bloeiend bedrijventerrein Grote Polder; Definitief inrichtingsplan*. Vught: Bureau Lubbers.

Dijkshoorn-Dekker, M., A. de Blaeij, N. Polman, R. Michels, M. Ballemans, 2014. *Wijzer met groen in de stad; Van bestaansvoorwaarde naar verdienmodel*. Achtergronddocument. Wageningen, LEI Wageningen UR (University & Research centre), LEI Report 14-07

Ginkel Groep, 2021. *Behoud en herstel van biodiversiteit; Bedrijven en hun terreinen, onderdeel van de oplossing*. Veenendaal: Koninklijke Ginkel Groep.

Heijmans, z.j. *Groenblauwe bedrijventerreinen; Samen slim en toekomstbestendig*. Rosmalen: Heijmans Infra.

Meer, L. van der, 2021. *Groenblauwe bedrijventerreinen; Kansen in het proces bij de ontwikkeling*. Den Haag: De Haagse Hogeschool. Studentenrapport.

NL Greenlabel, 2021. *Greenpaper EHBB: Eerste hulp bij bedrijventerreinen; Een handreiking om te komen tot een duurzaam en leefbaar bedrijventerrein*. NL Greenlabel.

Provincie Gelderland, z.j. *Hoe vergroenen we bedrijventerreinen?; Meer ruimte voor biodiversiteit en klimaatadaptatie op bedrijventerreinen*. Arnhem: Provincie Gelderland.

Schep, A., 2023. *Ruimte voor ambities van bedrijveninvesteringszones; Evaluatie van ervaringen van BIZ-organisaties met bedrijveninvesteringszones en voorstellen tot verbetering*. Rotterdam: Erasmus ESBL.

Snep, R., 2009. *Biodiversity conservation at business sites; Options and opportunities*. Wageningen: Wageningen Universiteit. Proefschrift.

Stichting BIZ Schiebroek, 2020. *Plan voor een BedrijvenInvesteringsZone (Eigenaren & Gebruikers) op bedrijventerrein Schiebroek te Rotterdam*. Rotterdam: Stichting BIZ Schiebroek.

Stubenitskij, A., G. Floor en J. Roelofs, 2021. *Handboek 'Zo maak je een bedrijventerrein: Klaar voor klimaat!'*. 's Hertogenbosch: HAS Hogeschool.

z.n., z.j. *Ontwerprandvoorwaarden MP-stroken Industreiweg versie maart 2016*.

z.n., z.j. *Bijlage 2: Ontwikkelingsovereenkomst: Inrichtingsvoorwaarden MP-stroken*.

Websites:

- <https://www.dnb.nl/groene-economie/platform-voor-duurzame-financiering/werkgroep-klimaatadaptatie/>
- <https://adaptatieatelier.net/werkgroepen/werkgroep-bedrijventerreinen/>
- <https://klimaatadaptatienederland.nl/samen/klimaatbestendig/klimaataanpassingen/groenblauwe-bedrijventerreinen/>
- <https://open.spotify.com/episode/1s9XWLd0hgm3Aqv5zItRTX?si=d4fb7985750b470b&nd=1>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ArWoF57cGM>
- <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/verkiezing-meest-klimaatadaptieve-en-natuurinclusieve-bedrijventerrein-2023/>
- <https://www.tauw.nl/blogs/biodiversiteit-csrd/>
- <https://www.2b-connect.eu/>

Colofon

Auteurs

Robbert Snep, Fransje Langers.

Ontwerp & vormgeving

Annita van Betuw / Van Betuw Grafisch Ontwerp

Fotografie

De foto's zijn vervaardigd door de auteurs, tenzij anders aangegeven.

Cover: Shutterstock.com

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen University & Research in opdracht van en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het kennisbasisprogramma Natuurinclusieve Transities (projectnummer KB-36-008-001)

© 2025 Wageningen University & Research

Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00,

E robbert.snep@wur.nl, wur.nl/environmental-research